

PUCCI, Molly: *Security Empire. The Secret Police in Communist Eastern Europe*
Yale University Press, New Haven 2020, 378 stran

TOMÁŠ MALÍNEK

Ústav pro studium totalitních režimů, Praha, Česká republika

e-mail: tomas.malinek@ustrcr.cz

Securitas Imperii 40 (1) 2022:7–?

http:

Východní blok byl víc než pouhý přívěsek sovětské historie. Bylo to něco nového a odlišného, směs sovětských a lokálních rozhodnutí, politických kultur a institucionálních forem stejně jako improvizovaných nápadů a činů, konstatuje americká historička Molly Pucci v poslední kapitole své před dvěma roky vydané monografie *Security Empire*.¹ Tato citace se netýká politického, sociálního nebo kulturního vývoje států sovětského bloku, jak by se na první pohled mohlo zdát, ale jejich státobezpečnostních složek, tedy oblastí, kde by naprostá většina čtenářů žádnou „rozmanitost“ nejspíš nehledala. Rozdíly mezi polskou, československou a východoněmeckou tajnou policií přesto existovaly a byly, zejména v jejich zakladatelském období, opravdu signifikantní. Proč tomu tak bylo? To je jedna z hlavních otázek, kterou si autorka na začátku své knihy klade.

Jelikož jde o poměrně rozsáhlé téma, zaměřím se v tomto textu pouze na několik vybraných aspektů hodnocené monografie. Kromě situace v Československu to bude zejména vývoj ve východním Německu (NDR), jemuž autorka proporcionálně věnuje mnohem menší pozornost než Československu a Polsku. Tam, kde to bude možné, se pokusím o doplnění některých dalších rozdílů či shodných momentů ve vývoji StB a Stasi. Cílem tohoto příspěvku je také zasazení publikace *Security Empire* do kontextu dalších odborných prací s podobným tematickým vymezením.

Molly Pucci působí jako odborná asistentka na Trinity College v irském Dublinu, kde se zabývá evropskými dějinami 20. století. Recenzovaná kniha *Security Empire* je přepracovanou verzí její disertační práce, kterou obhájila na univerzitě v kalifornském Stanfordu a za niž obdržela v roce 2015 Cenu Radomíra Luži (Radomír Luža Prize). Toto ocenění je pravidelně udělováno americkým studentům za vynikající vědecké výstupy na poli výzkumu dějin střední Evropy. V roce 2021 získala autorka hned další dvě ceny za mimořádný přínos k poznání moderních polských dějin (Kulczycki Book Prize in Polish Studies a Oskar Halecki Prize in Polish and Central European History) a na jednu mezinárodní knižní cenu byla nominována

1 Pucci, Molly: *Security Empire. The Secret Police in Communist Eastern Europe*. Yale University Press, New Haven 2020, s. 284 (překlady z angličtiny autor).

(Witold Pilecki Prize). Jelikož kniha *Security Empire* vyšla relativně nedávno, je zcela dobře možné, že se seznam autorčiných ocenění za tuto publikaci ještě rozšíří.

Ačkoliv je *Security Empire* první monografií, kterou Molly Pucci vydala, její jméno není českým zájemcům o historii úplně neznámé. Publikovala řadu dílčích studií k dějinám Státní bezpečnosti na přelomu 40. a 50. let² a v loňském roce vystoupila na konferenci *100 let od založení KSČ* s příspěvkem „*Národnostní otázka*“ v *KSČ v letech 1921–1929*.³ Dá se tedy předpokládat, že její další badatelské výstupy týkající se nejen československých dějin budou v následujících měsících a letech přibývat.

Název recenzované knihy stejně jako její podtitul bohužel neprozrazují nic o bližším časovém a teritoriálním vymezení výzkumu, jež Pucci provedla. V tomto ohledu se více dozvíme teprve v úvodu, kde se můžeme dočíst, že v centru její pozornosti stojí vznik a raný vývoj tajné policie v poválečné východní Evropě. Přesněji řečeno, monografie obsahuje tři případové studie věnované Polsku, Československu a východnímu Německu. Jejich časové vymezení je dáno obdobím od konce 2. světové války do roku 1954, kdy, jak autorka píše, společně s velkými politickými monstrprocesy končí období stalinismu. Práce má tedy charakter komparace, což je metoda výzkumu, která se s ohledem na zvolené téma logicky nabízí.

Než se čtenář dostane k jednotlivým případovým studiím, dozví se v úvodu ještě další dvě důležité informace. Molly Pucci se nezabývá tajnou policií jako celkem, ale pouze několika jejími vybranými složkami, mezi které patří zejména útvary zabývající se „politickými delikty“, ekonomickou kriminalitou a vyslýcháním zadržených osob. Činnost dalších složek represivního aparátu včetně rozvědky nebo táborů nucených prací sice nepřechází mlčením, ale nestaví je ani do centra svého zájmu. Z úvodu dále vyplývá, že autorka k tématu nepřistupuje se záměrem napsat „dějiny organizačního vývoje“ polských, československých a východoněmeckých státobezpečnostních složek. Spíše se snaží vylíčit jejich vývoj v širším kontextu politické a společenské situace v jednotlivých zemích. *Jak se podařilo východoevropským a sovětským vůdcům proměnit směsici zemí s kořeny v habsburské, německé, ruské a otomanské politické kultuře v soubor téměř identických policejních států*, ptá se Pucci.⁴ Zároveň si ale hned pokládá druhou neméně důležitou otázku: Můžeme hovořit o tom, že v letech 1945–1954 vznikly v Polsku, Československu a ve východním Německu v pravém slova smyslu identické policejní státy? Co si vůbec máme představit pod tolikrát skloňovaným pojmem „sovětský model“? Dalším charakteristickým znakem přístupu, jež autorka zvolila, je zájem o osudy kon-

2 PUCCI, Molly: Constructing a Confession. The Language and Psychology of Interrogations in Stalinist Czechoslovakia. In: RYAN, James – GRANT, Susan (eds.): *Revising Stalin and Stalinism*. Bloomsbury, London 2020, s. 141–154; TÁŽ: A Revolution in a Revolution. The Secret Police and the Origins of Stalinism in Czechoslovakia, 1945–1952. *East European Politics and Societies*, 2018, Vol. 32, No. 1, s. 3–22; TÁŽ: Translating the State. Czechoslovakia's Search for the Soviet Model of the Secret Police, 1945–1953. *Kritika. Explorations in Russian and Eurasian Studies*, 2017, Vol. 18, No. 2, s. 317–344.

3 Online konferenci *100 let od založení KSČ* uspořádal Ústav pro studium totalitních režimů (ÚSTR) spolu s Ústavem pro soudobé dějiny Akademie věd ČR (ÚSD AV ČR) ve dnech 13. a 19. května 2021.

4 PUCCI, Molly: *Security Empire*, s. 2.

krétních aktérů, tedy lidí, kteří svůj nejen profesní život spojili s tajnou policií. Kdo vlastně byli ti, kdo v poválečné východní Evropě budovali státobezpečnostní složky? Odkud pocházeli, jak se k této práci dostali a jak je jejich profese změnila?

Kniha je řazena chronologicky a hlavní text je rozdělen na dvě části. První je věnována období let 1945–1948, které Pucci nazývá „érou národních cest k socialismu“ a může být charakterizováno relativně velkou autonomií jednotlivých států při zakládání a budování svých státobezpečnostních složek. Druhá část publikace je vymezena roky 1949–1954. Jedná se tedy o období vrcholného stalinismu, pro něž jsou příznačné nejen politické monstrprocesy, ale také první velké čistky v bezpečnostních aparátech států, které se nedávno staly součástí sovětského bloku. Každá z těchto dvou částí je pak rozdělena na tři kapitoly, věnující se třem výše zmíněným státům: Polsku, Československu a východnímu Německu. Na samotný závěr monografie je zařazena jedna krátká kapitola, jež sumarizuje hlavní poznatky z provedeného výzkumu a zároveň se zabývá otázkou, jak hluboce ovlivnilo období let 1945–1954 pozdější vývoj polských, československých a východoněmeckých státobezpečnostních složek.

Jak nebezpečným místem byla těsně po válce střední Evropa, je popsáno hned v první kapitole věnované situaci v Polsku. Její název *Vláda chaosu* (The Rule of Chaos) naznačuje mnohé. Ministerstvo veřejné bezpečnosti (Ministerstwo Bezpieczeństwa Publicznego, MBP) vzniklo již na počátku roku 1945. Po stránce organizační i podle způsobu výkonu svých pravomocí se ale jednalo spíše o polovojskovou organizaci úzce navázanou na tehdejší provizorní polskou vládu, ve které měli dominantní vliv komunisté podporovaní Sovětským svazem. Zakládající členové MBP se rekrutovali především z řad příslušníků 1. polské (východní) armády a komunistických partyzánů. V porovnání s Československem a východním Německem se situace v Polsku jeví jako zdaleka nejchaotičtější. Rozsáhlé změny hranic uvedly do pohybu mnohamilionovou masu přesídlenců: Poláci z východních území odstoupených SSSR putovali na západ, Němci byli vyháněni do okupovaného Německa. K tomu musí být přičteny další tisíce a tisíce lidí osvobozených z nacistických věznic a koncentračních táborů a také osoby, které byly v průběhu války nasazeny na nucené práce v Německu, ale nejen tam. Nenávist mezi komunisty a jejich odpůrci, snadná dostupnost zbraní a nevyřízené osobní účty, to vše činilo z poválečného Polska zemi, pro jejíž obyvatele se násilí a smrt staly něčím všudypřítomným, ba téměř „banálním“. Svým dílem k tomu přispěli i příslušníci MBP, kteří bez velkých skrupulí potírali protikomunistickou opozici a významnou měrou se podíleli i na manipulaci prvních poválečných voleb v lednu 1947. Molly Pucci výstižně shrnula rané období existence MBP do následujících dvou vět: *V letech 1945 až 1947 měli důstojníci tajné policie právo zatknout kohokoliv z jakéhokoliv důvodu. [...] Byli mocní, ozbrojení a byli zvyklí své zbraně bez velkého rozmyšlení použít.*⁵

5 Tamtéž, s. 75.

Poněkud odlišný obrázek nabízí tehdejší Československo. Příslušníci nové zpravodajské služby ZOB II (Zemský odbor bezpečnosti II) neměli na rozdíl od svých kolegů z MBP právo kohokoliv zatknout, uvěznit nebo vyslýchat. Výstavba Sboru národní bezpečnosti (SNB), navíc poměrně dlouho probíhala bez přímých zásahů zvenčí. První sovětské poradci přišli do Československa teprve v roce 1949. Najde se ale také celá řada paralel s vývojem v sousedních zemích. Podobně jako v Polsku byli do státobezpečnostních složek zpočátku přijímáni především bývalí partyzáni, členové Revolučních gard (RG) a vojáci zahraniční armády. Vedení SNB (a zejména pak ZOB II) mělo vždy velmi úzké vazby na KSČ. Pozoruhodná je také rychlost, s jakou nový československý bezpečnostní aparát rostl: *v prosinci 1947 měly státobezpečnostní složky 38 500 příslušníků oproti 26 000 v období první republiky.*⁶ Další srovnání s předválečným Československem, respektive s organizací a činností jeho ozbrojených složek, bohužel v kapitole chybí. Jinak ale v zásadě platí, že je zde vše podstatné. Nejsou opomenuty poválečné retribuční soudy, složité vztahy mezi stranami Národní fronty ani květnové volby roku 1946. Velkou pozornost autorka věnuje událostem února 1948. V tomto ohledu si zaslouží pochvalu zejména za to, jak podrobně, a přitom názorně a srozumitelně, líčí činnost tzv. akčních výborů, které byly naprosto klíčovým nástrojem KSČ při „očistě“ československého veřejného života od skutečné i domnělé politické opozice.

K polemice vybízí zejména teze autorky o absenci přímého sovětského vlivu na budování SNB. Tato problematika se jistě nedá omezit pouze na otázku přítomnosti nebo nepřítomnosti sovětských poradců na ministerstvu vnitra. Bezpečnostní složky byly *inspirované a budované podle sovětského vzoru*, a to bez ohledu na momentální podobu sovětského vlivu.⁷ V letech 1945–1948 sice v Praze ještě nepůsobili „oficiální“ poradci, ale zkušených zpravodajců bylo na sovětské ambasádě více než dost. Čeští komunisté působící v bezpečnostním aparátu na vedoucích pozicích s nimi samozřejmě byli v pravidelném kontaktu. Pucci se bohužel také nijak podrobněji nevěnuje osobě prvního poválečného ministra vnitra Václava Noska, který, slovy historika Jaroslava Rokoského, *patřil bezesporu k nejhorším československým stalinistům.*⁸

Otázka kontinuity mezi prvorepublikovými, protektorátními a slovenskými bezpečnostními složkami na straně jedné a poválečnou SNB na straně druhé sice nespadá do časového vymezení knihy, přesto by toto téma mělo být aspoň „telegraficky“ zmíněno. Autorka by přitom vůbec nemusela provádět vlastní výzkum, ale stačilo by odkázat na některé starší publikace českých a slovenských historiků.

6 Tamtéž, s. 83.

7 KALOÚS, Jan: Nový, či staronový bezpečnostní aparát? Sbor národní bezpečnosti na scéně. In: KALOÚS, Jan – ZEMAN, Pavel (eds.): *1945: konec války a obnova Československa*. ÚSTR, Praha 2018, s. 237.

8 ROKOSKÝ, Jaroslav: Václav Nosek (1892–1955). In: BÁTURA, Milan – BAŠTA, Jiří – CAJTHAML, Petr – CVRČEK, Lukáš – DVOŘÁČEK, Petr – KALOÚS, Jan (eds.): *Biografický slovník představitelů ministerstva vnitra v letech 1948–1989. Ministři a jejich náměstci*. ÚSTR, Praha 2009, s. 128.

Kromě již zmíněné studie *Nový, či staronový bezpečnostní aparát?* od Jana Kalouse by to mohly být třeba texty Milana Bárty⁹ a Jerguše Sivoše¹⁰. V knize by určitě mělo zaznít, že organizační útvar s názvem Státní bezpečnost (StB), či přesněji řečeno oddělení pro státní bezpečnost, existoval již v roce 1938 a v době mezinárodního ohrožení ČSR plnil funkci podobnou zpravodajské službě.

Molly Pucci si dále také příliš nevdělá rozdílů mezi českými zeměmi a Slovenskem. Vpravdě revoluční akt zrušení četnictva a policie přitom na Slovensku díky jeho dřívějšímu osvobození proběhl již v únoru 1945. Zmínka o existenci „pověřenců pro věci vnitřní“ a jména mužů, kteří tento úřad v těsně poválečném období zastávali (Gustáv Husák a Mikuláš Ferjenčík), však v knize zcela chybí.

Lidová policie (Volkspolizei, VP nebo DVP) vznikla v sovětské okupační zóně Německa již krátce po konci války. Zpočátku byla organizována na úrovni jednotlivých zemí (regionů), centrální vedení získala až na sklonku roku 1946. Její elitní jednotka, jež plnila funkci politické policie, nesla název Kriminalpolizei 5 (K 5). Autorka tuto jednotku výstižně charakterizuje jako „sluhu dvou pánů“, neboť plnila úkoly zadané jak východoněmeckými, tak sovětskými úřady. V daném kontextu snad ani není třeba připomínat, že autorita sovětské armády a policie byla vždy nadřazena autoritě východoněmeckých institucí. K 5 fungovala především jako nástroj denacifikace, neboť k jejím hlavním úkolům patřilo důkladné prověřování všech východoněmeckých státních zaměstnanců. Zásadní rozdíl oproti situaci v Polsku a Československu spočíval v personálním složení policejního sboru. Silná nedůvěra Sovětů k Němcům se zpočátku projevovala nejenom tím, že příslušníci Volkspolizei nesměli až do roku 1946 nosit služební zbraně, ale také v přísných kritériích pro přijetí do sboru. Vedoucí funkce byly téměř výhradně obsazeny předválečnými komunisty. Samotná stranická legitimace z dob výmarské republiky přitom nestačila. Uchazeči o vedoucí pozice v policejním aparátu museli prokázat, že byli nacistickým režimem tvrdě pronásledováni. Za politicky spolehlivé byli proto považováni zejména bývalí vězni z koncentračních táborů nebo emigranti. Většina ostatních příslušníků Volkspolizei se rekrutovala z řad bývalých vojáků Wehrmachtu, kteří se na východní frontě dostali do sovětského zajetí a následně prošli důkladnou „převýchovou“ v zajateckých táborech. Důležitou roli přitom hrál věk těchto zajatců, respektive budoucích východoněmeckých policistů. Většinou se jednalo a velmi mladé muže ve věku kolem 20 let. Starší zajatci většinou nebyli z hlediska možné „převýchovy“ považováni za příliš perspektivní.

Němečtí zajatci a dezertéři, kteří se více či méně dobrovolně dali do služeb sovětských okupačních úřadů, byli ve Spolkové republice Německo po dlouhá léta

9 BÁRTA, Milan: *Bezpečnostní politika KSČ v roce 1945*. In: KALOUS, Jan – ZEMAN, Pavel (eds.): *1945: konec války a obnova Československa*, s. 249–258; BÁRTA, Milan: *Posilování pozic KSČ mezi příslušníky ministerstva vnitra v letech 1945–1948*. In: KALOUS, Jan – KOCIÁN, Jiří (eds.): *Český a slovenský komunismus (1921–2011)*. ÚSD AV ČR – ÚSTR, Praha 2012, s. 70–79.

10 SIVOŠ, Jerguš: *Změny v bezpečnostnom aparátě na Slovensku v roku 1945*. In: KALOUS, Jan – ZEMAN, Pavel (eds.): *1945: konec války a obnova Československa*, s. 259–269.

vnímání přinejmenším kontroverzně. Jakýmsi odrazem tohoto komplikovaného vztahu je třeba osud románu *Přeběhlík* (Der Überläufer) známého německého spisovatele Siegfrieda Lenze.¹¹ Jeho hlavní postavou je voják Wehrmachtu Walter Proska, jenž se na východní frontě dostane do sovětského zajetí. V zajateckém táboře se setká se svým kamarádem Wolfgangem, přesvědčeným komunistou, který z německé armády dezertoval. Walter se pak pod jeho vlivem dá do služeb Rudé armády a později se z něj stane privilegovaný úředník sovětské okupační správy. Příběh vrcholí útekem hlavního hrdiny do západního Německa, kde dostává možnost začít „nový život“. Ačkoliv román vznikl již na počátku 50. let, Lenz pro něj kvůli „kontroverznímu“ námětu dlouho nemohl najít vydavatele. Kniha vyšla až v roce 2016, tedy více než rok po autorově smrti, a zaznamenala mimořádný úspěch. Přes měsíc dokonce vedla žebříček nejprodávanějších titulů na německém knižním trhu.¹² Monografie *Security Empire* tak zaujme každého, kdo se chce dozvědět něco více o lidech s podobnými osudy jako postavy vykreslené v Lenzově románu.

Molly Pucci připomíná i třetí významnou skupinu zakladatelů státobezpečnostních složek NDR, již byli španělští interbrigadisté. Prostor, který je jim v knize věnován, by možná mohl být ještě větší. Němci bojující v letech 1936–1939 ve španělské občanské válce na straně republikánů proti Francovým nacionalistům byli totiž důležitým „zdrojem bojových tradic“ nejen pro východoněmeckou policii, ale i pro později založenou Národní lidovou armádu (Nationale Volksarmee, NVA). Příběh interbrigadistů, či lépe řečeno jeho propagandistické využití, sehrál v dějinách NDR mnohem významnější úlohu, než tomu bylo třeba v Polsku nebo v Československu. V čele Ministerstva státní bezpečnosti (Ministerium für Staatssicherheit, MfS nebo též Stasi) stáli od jeho založení v roce 1950 až do listopadu 1989 celkem tři ministři: Wilhelm Zaisser, Ernst Wollweber a Erich Mielke. Všichni tři byli veterány španělské občanské války.

Velkou přidanou hodnotou knihy *Security Empire* je snaha autorky věnovat se dosud spíše opomíjeným skupinám, které se na vzniku a činnosti tajné policie ve východní Evropě podílely. V případě sovětské okupační zóny Německa a pozdější NDR jsou to především ženy. *V listopadu 1947 tvořily ženy 22 % všech zaměstnanců saské kriminální policie.*¹³ Řada z nich sice pracovala na různých administrativních pozicích, v porovnání s předválečným obdobím se ale přesto jednalo o naprosto bezprecedentní nárůst. Zda je možné ve stejné době pozorovat podobný vývoj také v Polsku a Československu, bohužel nevíme. Jisté je, že v NDR tento trend neustal ani po vzniku Stasi v roce 1950, a dokonce dále akceleroval. V roce 1954 tvořily ženy již plnou jednu čtvrtinu zaměstnanců MfS.¹⁴

11 LENZ, Siegfried: *Der Überläufer*. Hoffmann und Campe, Hamburg 2016.

12 V roce 2020 vznikl na motivy Lenzova románu stejnojmenný dvoudílný německo-polský televizní film (režie Florian Gallenberger). Český překlad knihy vyšel ve stejném roce v nakladatelství Prostor.

13 PUCCI, Molly: *Security Empire*, s. 135.

14 Tamtéž, s. 266.

Druhá část publikace, jež je časově vymezena roky 1949 až 1954, opět začíná kapitolou věnovanou Polsku. Pro MBP je to období radikálních organizačních a personálních změn: *polští komunisté a jejich sovětské poradcí zahájili transformaci tajné policie z polovojenské organizace na centrálně řízenou státně-byrokratickou instituci.*¹⁵ Hlavními hesly tohoto procesu byly „profesionalizace“ a nábor nových mladších členů. Rozsáhlé personální čistky tehdy postihly především ty, kteří v prvních poválečných letech nový policejní sbor zakládali: *Soudní procesy byly součástí toho, čemu polští komunističtí funkcionáři říkali „válka proti kriminalitě v bezpečnostních složkách“. Příslušníci milic a tajné policie, kteří původně disponovali prakticky neomezenou pravomocí zatknout a vyslýchat kohokoliv, byli nyní souzeni a vězněni na základě obvinění z nadměrného pití alkoholu, dezerce, korupce, krádeží a zneužívání pravomocí, tedy přestupků, které byly v nižších patrech komunistických bezpečnostních složek masově rozšířené již od roku 1945.*¹⁶ Autorka vzápětí dodává, že všechny tyto změny včetně personálních čistek v zásadě splnily to, co od nich polští komunisté i Sověti očekávali: *Ze tří zemí analyzovaných v této knize bylo Polsko v roce 1953 zdaleka nejrozvinutějším policejním státem, a to jak ve smyslu rozsahu, tak používaných metod a počtů agentů a informátorů.*¹⁷

Reorganizace a personální čistky se po roce 1948 nevyhnuly ani československé Státní bezpečnosti. Noví příslušníci sboru, kteří byli v drtivé většině dělnického původu, si od sovětských poradců rychle osvojili přísloušnou „bolševickou tvrdost“ včetně extenzivního používání fyzického násilí proti vyšetřovaným osobám. Jejich služební horlivost byla ovšem často jen povrchní kamufláží nedostatků, mezi něž zpravidla patřily korupce, alkoholismus, mizivé znalosti teoretických základů marxismu-leninismu a nulová kompetence v oblasti cizích jazyků včetně ruštiny. Jak autorka správně připomíná, při výkonu služby byla často upřednostňována kvantita před kvalitou, což se projevilo třeba při budování agenturní sítě – její reálná hodnota byla na některých úsecích opravdu nevalná. Příslušníci poválečných ozbrojených složek mohli, na rozdíl od dob první republiky, vyvíjet politickou činnost a být členy politických stran. Stranické buňky na ministerstvu vnitra nicméně až do roku 1948 vznikat nesměly, či lépe řečeno vznikaly, ale ilegálně.¹⁸

Molly Pucci se i v této kapitole drží svého předsevzetí z úvodu knihy a snaží se přiblížit také méně známé aspekty kádrové politiky ministerstva vnitra. Zamýšlí se zejména nad větším zapojením žen do operativní práce StB po roce 1948. Evidentně to byl promyšlený a v podstatě i úspěšný tah, neboť žen bylo tehdy v bezpečnostních složkách evropských států stále ještě málo, a tudíž u nich existovalo daleko menší riziko dekonspirace.

---

15 Tamtéž, s. 74.

16 Tamtéž, s. 157.

17 Tamtéž, s. 196.

18 BÁRTA, Milan: *Posilování pozic KSČ mezi příslušníky ministerstva vnitra v letech 1945–1948*, s. 72.

Zaměření činnosti StB po únoru 1948 je všeobecně dobře známé. Likvidace zbytků politické opozice, kolektivizace venkova, tažení proti církvím a v neposlední řadě i čistky uvnitř samotné KSČ, to vše je neodmyslitelně spjato se Státní bezpečností. Přibyl také nový a velmi důležitý důraz na ochranu ekonomiky. S nedostatkem pracovních sil v některých odvětvích československého hospodářství (např. v uranových dolech) souvisela akce zahájená v říjnu 1949 s krycím názvem „T-43“, jejímž cílem bylo přemístit vybrané „reakční živly“ z velkých měst do pracovních táborů. Nakonec ale skončila fiaskem, neboť výběr osob určených k odeslání do táborů probíhal ve spolupráci s lokálními funkcionáři KSČ, a ti se k celé záležitosti stavěli více než laxe. Akce, která měla původně proběhnout na celém území Čech, Moravy a Slezska, tak nakonec zůstala omezena pouze na Prahu, což už autorka bohužel neuvádí. Případné rozšíření „T-43“ na Slovensko nebylo součástí původního plánu.

Mezi nejzajímavější části této kapitoly, a vlastně i celé publikace, patří pasáž věnovaná přeshraniční spolupráci tajné policie v rámci východního bloku. Státní bezpečnost totiž nehledala inspiraci pouze v Sovětském svazu, ale snažila se učit také od bezpečnostních složek v ostatních „bratrských“ státech. Konkrétně se jednalo především o Rumunsko, Bulharsko a Maďarsko. Proces s László Rajkem, který v Maďarsku proběhl na podzim 1949, se pak stal vzorem pro vedení podobných monstrprocesů v ostatních východoevropských zemích: *Zástupci tajné policie z Polska, Československa a východního Německa přicestovali do Budapešti, aby pozorovali, jak maďarští policisté a jejich sovětské poradci vedou vyšetřování, výsledky a jak inscenují politický proces.*¹⁹ Autorka na toto téma plynule navazuje poměrně podrobným vyličením průběhu a celkového kontextu procesu s vedením „protistátního spikleneckého centra“ v čele s Rudolfem Slánským.

Jak již bylo řečeno výše, Molly Pucci v úvodu své monografie deklaruje, že její zájem není soustředěn na organizační vývoj státobezpečnostních složek, ale především na osudy jejich příslušníků. To je sice naprosto legitimní způsob zkoumání daného tématu, určité organizační změny týkající se StB by přesto měly být, aspoň v elementární míře, zmíněny. Čtenář by především neměl být ochuzen o informaci, že v ČSR v letech 1950–1953 existovalo samostatné Ministerstvo národní bezpečnosti (MNB). Jeho vznik byl jedním z nejmarkantnějších projevů přebírání sovětských vzorů do bezpečnostní politiky KSČ. Pod hlavičkou tohoto administrativního kolosu fungovala nejen StB, ale také ochrana státních hranic, evidence obyvatelstva, správa táborů nucených prací, správa nápravných zařízení a celá řada dalších organizačních útvarů. Osoby ministrů národní bezpečnosti (Ladislava Kopřivy a Karola Bacílka) nejsou v textu vůbec zmíněny, což ostře kontrastuje s pozorností, kterou autorka věnuje trojici jejich východoněmeckých kolegů Zaisser – Wollweber – Mielke. Původní ministerstvo vnitra sice v roce 1950 neza-

19 PUCCI, Molly: *Security Empire*, s. 152.

niklo a pod vedením Václava Noska existovalo dál, jeho pravomoci byly ale omezeny v podstatě jen na veřejnou správu, civilní a protipožární ochranu a několik málo dalších „nesilových“ oblastí. Toto poněkud nepraktické uspořádání fungovalo pouze do září 1953, kdy došlo, znovu podle sovětského vzoru, k opětovnému sloučení obou rezortů do jednoho ministerstva vnitra. V jeho čele stanul Rudolf Barák, další nesmírně významná postava, jejíž jméno v knize také nezazní.

Poslední kapitola druhé části knihy opět zavádí čtenáře do východního Německa, či přesněji řečeno do Německé demokratické republiky (NDR), která byla ustavena na půdě bývalé sovětské okupační zóny v říjnu 1949. V únoru 1950 zde vzniklo Ministerstvo státní bezpečnosti, jež, podobně jako tomu bylo v sousedním Československu, odsunulo na pomyslnou „vedlejší kolej“ ministerstvo vnitra. Také v NDR probíhalo omlazování sboru hlavně prostřednictvím extenzivního náboru dělnických kádrů, na které byly kladeny dosti přísné vstupní požadavky. Přitom nešlo ani tak o odborné znalosti, jako spíše o politickou spolehlivost. Mít blízkého příbuzného v západním Německu nebo být členem církve mohlo znamenat automatickou diskvalifikaci. Kázeňské prohřešky řadových příslušníků bezpečnosti byly v NDR trestány mnohem přísněji než v ostatních zemích sovětského bloku. Stasi se tak na počátku 50. let vyznačovala nejen více než 90% organizovaností svých zaměstnanců v komunistické straně (Sozialistische Einheitspartei Deutschlands, SED), ale také vysokou personální fluktuací. Typicky východoněmeckým fenoménem pak byly útěky propuštěných i dosud aktivních příslušníků Stasi na Západ. Německý historik Jens Gieseke uvádí, že do roku 1961 opustilo NDR zhruba 400 lidí, kteří sloužili u státní bezpečnosti. Celkem 108 z nich bylo lstí vylákáno nebo násilně odvečeno zpět do NDR a následně přísně potrestáno. Pro výstrahu padlo i 7 rozsudků trestu mrti.²⁰

Molly Pucci dochází v této kapitole k závěru, že ačkoliv Stasi v 50. letech co do počtu zaměstnanců (a také tajných spolupracovníků) rychle rostla, v porovnání s StB a MBP se stále jednalo o dosti malou instituci. To je sice pravda, ale hodí se připomenout i „vnitroněmecký“ kontext, jenž na celou věc vrhá poněkud jiné světlo: když v roce 1953 zemřel Stalin, východoněmecká Stasi měla asi 10 000 zaměstnanců, což bylo více, než mělo „celoněmecké“ Gestapo před druhou světovou válkou.²¹

Náplň práce Stasi byla v první polovině 50. let do značné míry shodná s tím, na co se v Československu zaměřovala StB: pronásledování skutečné i domnělé politické opozice, věřících a ochrana ekonomiky. Kolektivizace zemědělství, která byla v NDR oficiálně zahájena teprve v roce 1952, si vyžádala významné posílení početních stavů tajné policie v regionech.

Celostátní dělnické povstání v červnu 1953 bylo z hlediska Stasi hodnoceno jako naprostá katastrofa. Povstalci doslova vyplnili několik jejích úřadoven a osvobodili řadu politických vězňů. Východoněmecké bezpečnostní složky se naopak ocitly

20 GIESEKE, Jens: *Stasi. Tajná policie NDR v letech 1945–1990*. Ikar, Praha 2013, s. 55.

21 Tamtéž, s. 53–54.

v defenzivě, od velitelů dostávaly zmatené rozkazy a vlastně nevěděly, co mají dělat. Rozhodující podíl na potlačení nepokojů tak měla sovětská armáda.²² Pokud si politické vedení NDR z událostí roku 1953 vzalo nějaké ponaučení, tak znělo: je třeba dále posilovat policejní aparát. Na tomto předsevzetí se pak až do roku 1989 v podstatě nic nezměnilo.

Ministerstvo státní bezpečnosti existovalo v NDR, na rozdíl od Československa, až do roku 1990. Lidová policie, již se autorka zevrubně věnuje v první části své monografie, byla i po roce 1950 dále podřízena ministerstvu vnitra. Jelikož NDR v tomto období ještě nesměla disponovat regulérní armádou, suplovaly některé jednotky uniformované policie její funkci. Především se jednalo o tzv. kasernovanou Lidovou policii (kasernierte Volkspolizei) založenou v roce 1952. Krátce po vzniku NDR byla zahájena také tajná výstavba námořních a leteckých ozbrojených sil. Oficiální založení východoněmecké Národní lidové armády (Nationale Volksarmee) v roce 1956 tak v podstatě proběhlo pouze na základě sloučení již existujících ozbrojených složek z části působících pod hlavičkou policie. Politické vedení NDR sice neuznávalo žádnou právní kontinuitu mezi „státem německých dělníků a rolníků“ a zaniklou Třetí říší, poměry v jeho ozbrojených složkách tomu ale rozhodně neodpovídaly. Ať už se jednalo o policii, nebo armádu, nikde ve východní Evropě nepanovala tak tuhá disciplína podle starého pruského vzoru jako právě v NDR. Základní vojenská služba v Lidové armádě (od roku 1962 povinná) pak byla pro mladé východoněmecké muže opravdovým postrachem, který v mnoha ohledech předčil i zážitky jejich vrstevníků z Československa a Polska. Ještě markantnější rozdíly by se samozřejmě objevily při srovnání se západoněmeckým Bundeswehrem. Dovolím si na tomto místě z paměti ocitovat výrok německého vojenského historika Winfrieda Heinemanna, jenž jednou prohlásil: *Je sice pravda, že Bundeswehr byl založen bývalými generály Wehrmachtu, kasernovaná Lidová policie a Volksarmee byly ale založeny bývalými poddůstojníky Wehrmachtu. Nevím, co bylo horší. K tomu bych doplnil, že z hlediska vojáků základní vojenské služby jistě bylo horší to druhé.*

Archivní prameny, které autorka prostudovala, v zásadě odpovídají definici tématu i položeným výzkumným otázkám. Molly Pucci navštívila většinu relevantních archivů v Polsku, České republice, Německu i v USA. Případová studie k Československu vznikla zejména na základě studia materiálů z Archivu bezpečnostních složek (ABS) a Národního archivu (NA ČR). V tomto ohledu je jediným nedostatkem absence dokumentů z Archivu Ústavu paměti národa v Bratislavě.

Už jenom samotná skutečnost, že autorka pracovala s literaturou v sedmi různých jazycích, působí impozantním dojmem. Přesto bych si dovilil upozornit na několik titulů, jež dle mého názoru na seznamu použité literatury chybí. Na předchozích stránkách jsem již několikrát zmínil sborníky *1945: konec války a obnova Československa* a *Český a slovenský komunismus (1921–2011)*. Ačkoliv se Molly Pucci

22 WEBER, Hermann: *Dějiny NDR*. Nakladatelství Lidové noviny, Praha 2003, s. 133–139.

podrobně věnuje personáliím ministerstva vnitra, v bibliografii není uveden ani *Biografický slovník představitelů ministerstva vnitra v letech 1948–1989*. Chybí také základní práce Jana Frolíka²³, Pavla Žáčka²⁴ a Jerguše Sivoše²⁵. Obecně se dá konstatovat, že seznam literatury obsahuje jen velmi málo prací napsaných ve slovenštině, respektive slovenskými autory, což se nutně odráží v tom, jak velký, nebo spíše malý prostor je v knize věnován dění ve východní části bývalého Československa. Všechny výše zmíněné publikace vyšly již před delším časem a autorka z nich při psaní mohla čerpat.

Mezi použitou literaturou se naopak nemohly objevit tituly, které vyšly téměř ve stejné době jako *Security Empire*. Historii komunistických bezpečnostních složek je věnováno více než osmisetstránkové dílo *Čekisté*, jež vzniklo na základě spolupráce početného mezinárodního kolektivu historiků.²⁶ Jména některých z nich (Jens Gieseke, Pavel Žáček) již v této stati zazněla. Kniha *Čekisté* má mnohem širší časové, geografické i tematické vymezení než *Security Empire*. Obsahuje nejen kapitoly věnované Polsku, Československu a NDR, ale také Maďarsku, Rumunsku, Bulharsku, SSSR a samostatně také pobaltským státům. Její časové vymezení (1944–1989) je opravdu velkorysé. Obě monografie se do značné míry tematicky překrývají, ale přesto se nedomnívám, že by si navzájem konkurovaly. Z hlediska metody, struktury a vůbec celkového pojetí se jedná o dva naprosto odlišné literární počiny. Molly Pucci se důsledně drží metody komparace, *Čekisté* jsou naopak kompendiem samostatně zpracovaných textů, které se navzájem neprolínají. Každý napsal jiný autor nebo kolektiv autorů. Z tohoto schématu vybočují pouze dvě úvodní kapitoly o Sovětském svazu, jež na sebe navazují chronologicky. Relativně velká pozornost je zde věnována organizačnímu vývoji jednotlivých bezpečnostních složek, což jistě ocení ti, kterým toto téma v *Security Empire* chybí.

Zejména v kapitolách věnovaných Polsku se Molly Pucci zabývá fenoménem kolektivního násilí v poválečné střední Evropě. Pokud by někdo chtěl vědět, jak v tomto ohledu vypadala situace v českých zemích, měl by sáhnout po knize Jaromíra Mrňky *Limity lidskosti*, jež se tímto tématem zabývá opravdu do hloubky a na řadě konkrétních příkladů.²⁷

Security Empire v zásadě splňuje to, co si autorka v úvodu knihy předsevzala. Drží se formátu komparace a poznatky, které přináší, jsou v řadě případů nové,

23 FROLÍK, Jan: Nástin organizačního vývoje státobezpečnostních složek Sboru národní bezpečnosti v letech 1948–1989. In: *Sborník archivních prací*, 1991, roč. 41, č. 2, s. 447–510.

24 ŽÁČEK, Pavel: *Nástroj triedneho štátu. Organizácia ministerstiev vnútra a bezpečnostných zborov 1953–1990*. Ústav pamäti národa, Bratislava 2005.

25 MEDVECKÝ, Matej – SIVOŠ, Jerguš – JAŠEK, Peter: *V stopách železného Félixu. Štátna bezpečnosť na Slovensku v rokoch 1945 – 1989*. Ústav pamäti národa, Bratislava 2012.

26 PERSAK, Krzysztof – KAMIŃSKI, Łukasz – ŽÁČEK, Pavel – BLAŽEK, Petr (eds.): *Čekisté. Orgány státní bezpečnosti v evropských zemích sovětského bloku 1944–1989*. Academia, Praha 2019. Polsky ovšem kniha vyšla již v roce 2010 jako PERSAK, Krzysztof – KAMIŃSKI, Łukasz (eds.): *Czekiści. Organy bezpieczeństwa w europejskich krajach bloku sowieckiego 1944–1989*. IPN, Warszawa 2010.

27 MRŇKA, Jaromír: *Limity lidskosti. Politika a sociální praxe kolektivního násilí v českých zemích 1944–1946*. ÚSTR, Praha 2019.

originální, a někdy dokonce překvapující. Znovu je třeba vyzdvihnout, že Pucci prostřednictvím citací z memoárové literatury a dochované korespondence nechává často mluvit dobové aktéry, což výsledný text výrazně oživuje. Možná by se dalo namítnout, že někdy věnuje hodně pozornosti osobám, jejichž osudy byly již dávno dostatečně popsány nejen v odborné literatuře. V případě Československa jsou to třeba Karel Šváb, Antonín Prchal nebo Zdeněk Toman. Na druhou stranu si autorka hodně všímá také aktérů, kteří byli dosud spíše opomíjeni. Kromě již zmíněných žen jsou to především komunisté židovského původu, bez nichž si lze ranou fází budování polských a československých státobezpečnostních složek jen stěží představit.

Po přečtení recenzované monografie si čtenář uvědomí, jak těžké je jednoznačně odpovědět na otázku, zda ve všech třech zkoumaných zemích existovalo v letech 1945–1954 něco, co by mohlo být nazváno „jednotným modelem policejního státu“. Zejména v prvních poválečných letech se o něčem takovém dá mluvit jen stěží. Reorganizace a personální čistky probíhající po roce 1948 sice nepochybně vedly k výraznému sblížení, ale tento proces nebyl (a nemohl být) završen během několika málo let. Díky tomu, že se autorka poměrně podrobně věnuje širšímu politickému a společenskému kontextu jednotlivých zemí, jsou příčiny těchto rozdílů pro čtenáře snáze pochopitelné.

Přes několik málo výše zmíněných výhrad je *Security Empire* zdařilou odbornou prací, která se dobře čte a měla by patřit na seznam základní literatury k dějinám státobezpečnostních složek sovětského bloku. Časem by si jistě zasloužila i kvalitní překlad do češtiny.